



**MUSTAQIL TA'LIM JARAYONIDA FILOLOG-TALABALARNING
LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA KOGNITIV
O'RGANISH TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH (INGLIZ TILI MISOLIDA)**

Juraqulov G'ulomjon Hamrayevich

*O'zDJTU ilmiy tadqiqotchisi, Navoiy innovatsiyalar universiteti, Filologiya va tillarni
o'qitish kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya

Mazkur maqolada mustaqil ta'lim jarayonida filolog-talabalarning lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishda kognitiv o'rganish texnologiyasidan foydalanishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda lingvistik kompetensiyaning tarkibiy qismlari, uni rivojlantirish strategiyalari hamda kognitiv jarayonlarning til o'rganishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, mustaqil ta'limni tashkil etishda kognitiv, metakognitiv va strategik yondashuvlardan foydalanishning samaradorligi asoslab beriladi. Filolog-talabalarning lingvistik bilimlarini faqat tayyor qoidalarini o'zlashtirish orqali emas, balki tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, o'z faoliyatini nazorat qilish va baholash orqali rivojlantirish zarurligi ko'rsatiladi. Maqolada kognitiv o'rganish texnologiyasining lingvistik kompetensiyaning grammatik, leksik va kommunikativ jihatlariga tizimli ta'siri ilmiy-metodik nuqtayi nazardan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: *lingvistik kompetensiya, filolog-talaba, mustaqil ta'lim, kognitiv o'rganish, kognitiv strategiyalar, metakognitiv strategiyalar, til o'rganish, lingvistik bilim, kommunikativ kompetensiya.*

Abstract

This article discusses the theoretical and methodological foundations of the use of cognitive learning technology in improving the linguistic competence of philology students in the process of independent learning. The study analyzes the components of linguistic competence, strategies for its development, and the role of cognitive processes in language learning. It also substantiates the effectiveness of using cognitive, metacognitive, and strategic approaches in organizing independent learning. It shows the need to develop linguistic knowledge of philology students not only through mastering ready-made rules, but also through analysis, comparison, generalization, solving problem situations, monitoring and evaluating their own activities. The article reveals the systematic impact of cognitive learning technology on the grammatical, lexical, and communicative aspects of linguistic competence from a scientific and methodological point of view.

Keywords: *linguistic competence, philologist-student, independent learning, cognitive learning, cognitive strategies, metacognitive strategies, language learning, linguistic knowledge, communicative competence.*



Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы использования когнитивных обучающих технологий для повышения языковой компетенции студентов-филологов в процессе самостоятельного обучения. Анализируются компоненты языковой компетенции, стратегии её развития и роль когнитивных процессов в изучении языка. Обосновывается эффективность использования когнитивных, метакогнитивных и стратегических подходов в организации самостоятельного обучения. Показана необходимость развития языковых знаний студентов-филологов не только посредством освоения готовых правил, но и через анализ, сравнение, обобщение, решение проблемных ситуаций, мониторинг и оценку собственной деятельности. С научной и методологической точки зрения раскрывается систематическое влияние когнитивных обучающих технологий на грамматические, лексические и коммуникативные аспекты языковой компетенции.

Ключевые слова: *языковая компетенция, студент-филолог, самостоятельное обучение, когнитивное обучение, когнитивные стратегии, метакогнитивные стратегии, изучение языка, языковые знания, коммуникативная компетенция.*

Kirish

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida xorijiy tilni o'rgatish jarayonining asosiy vazifalaridan biri talabaning grammatik qoidalarini bilishi bilangina cheklanmay, ushbu bilimlarni turli kommunikativ vaziyatlarda mustaqil va ongli ravishda qo'llay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, filolog-talabalar uchun lingvistik kompetensiya kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chomsky lingvistik kompetensiyani nazariy jihatdan "the speaker-hearer's knowledge of his language" deb ta'riflagan [1, p. 4]. Mazkur fikr lingvistik kompetensiyaning asosini til haqidagi ichki bilim va qoidalar tizimi tashkil etishini anglatadi; biroq oliy ta'lim sharoitida ushbu bilimlarni faol qo'llash, mustaqil boshqarish va rivojlantirish mexanizmlarini ham shakllantirish zarur.

Shu nuqtai nazardan, mustaqil ta'limni kognitiv yondashuv asosida tashkil etish talabaning til materialini passiv qabul qiluvchi emas, balki uni faol qayta ishlovchi, tahlil qiluvchi va o'zlashtirish jarayonini boshqaruvchi subyekt sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Filolog-talabalarning lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish strategiyalari

Filolog-talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirish, avvalo, tilning grammatik, leksik, fonetik va sintaktik tizimlarini o'zaro bog'liq holda o'zlashtirishni talab qiladi. Bunda mustaqil ta'limning mazmuni faqat nazariy ma'lumotlarni o'rganish bilan cheklanmasligi, balki talabaning o'z bilimini amaliy vazifalar orqali qo'llashi va tekshirishi uchun sharoit yaratishi lozim.



Canale va Svain kommunikativ kompetensiyani bir nechta o'zaro bog'liq bilim va ko'nikmalar tizimi sifatida ko'rib, "grammatical competence, sociolinguistic competence, and strategic competence"ni ajratib ko'rsatadilar [2, pp. 27–28]. Bu yondashuv lingvistik kompetensiyani alohida, uzilgan bilimlar yig'indisi sifatida emas, balki boshqa kompetensiyalar bilan uzviy bog'langan tizim sifatida shakllantirish kerakligini ko'rsatadi.

Shu asosda mustaqil ta'limda quyidagi strategiyalarni qo'llash maqsadga muvofiq: yangi grammatik hodisalarni avvalgi bilimlar bilan bog'lash; lingvistik birliklarni taqqoslash; qoidalarni mustaqil ravishda aniqlash; kontekst asosida yangi so'zlarning ma'nosini taxmin qilish; o'rganilgan materialni qayta tashkil etish; muammoli lingvistik vaziyatlarni hal qilish; o'z xatolarini aniqlash va tuzatish; hamda o'zlashtirilgan bilimlarni yangi kommunikativ vaziyatlarda qo'llash.

Bunday strategiyalar talabanning mustaqil fikrlashini rivojlantirish bilan birga, lingvistik materialni uzoq muddatli xotirada mustahkamlashga ham yordam beradi. Ayniqsa, takrorlashning mexanik shakli o'rniga ma'lumotni guruhlash, assotsiatsiya qilish, kontekstlashtirish va amaliy vazifalarda qo'llash kognitiv jihatdan faolroq o'rganish imkonini beradi.

Kognitiv o'rganish texnologiyalari va ularning lingvistik kompetensiyaga tizimli ta'siri

Kognitiv o'rganish texnologiyasining mohiyati talabanning bilish jarayonlarini — idrok etish, diqqatni jamlash, xotirada saqlash, tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, muammoni hal qilish va o'z faoliyatini nazorat qilishni — ta'lim jarayonining markaziga qo'yishdan iborat. Shu jihatdan, mustaqil ta'lim kognitiv jarayonlarni faollashtirish uchun eng qulay pedagogik muhitlardan biridir.

O'Malley va Chamot ta'lim strategiyalarini kognitiv nazariya bilan bog'lab, metakognitiv strategiyalar "thinking about the learning process, planning for learning, monitoring the learning task and evaluating" jarayonlarini o'z ichiga olishini ta'kidlaydilar [3, p. 137]. Bu fikr mustaqil ta'limning samaradorligi talabanning faqat topshiriqni bajarishiga emas, balki o'z o'rganish jarayonini rejalashtirishi, kuzatishi va baholashiga ham bog'liqligini ko'rsatadi.

Shundan kelib chiqib, kognitiv o'rganish texnologiyasi doirasida uch bosqichli modelni qo'llash mumkin: rejalashtirish – faol o'zlashtirish – refleksiv baholash. Birinchi bosqichda talaba o'quv maqsadini belgilaydi, zarur resurslarni tanlaydi va o'z faoliyatini rejalashtiradi. Ikkinchi bosqichda til materiali tahlil qilinadi, taqqoslanadi, tasniflanadi va amaliy topshiriqlar orqali qo'llanadi. Uchinchi bosqichda esa talaba o'z natijasini tekshiradi, xatolarini aniqlaydi va keyingi faoliyati uchun xulosalar chiqaradi.

Oxford til o'rganish strategiyalarini xotira, kognitiv, kompensator, metakognitiv, affektiv va ijtimoiy strategiyalar kabi guruhlarga ajratadi [4]. Mazkur tasnif lingvistik kompetensiyani rivojlantirish jarayonida faqat til materialining o'zi emas, balki talabanning uni qanday o'rganishi ham muhim ekanini ko'rsatadi.

Demak, kognitiv texnologiya grammatik bilimlarni o'zlashtirishdan tortib, lug'at boyligini kengaytirish, gap tuzish, matnni tahlil qilish va kommunikativ vazifalarni





bajarishgacha bo'lgan jarayonlarga tizimli ta'sir ko'rsatadi. Bunda "aqliy xarita", konseptual jadval, taqqoslash diagrammasi, muammoli savollar, lingvistik kuzatish, xatolar tahlili, o'z-o'zini baholash va reflektiv kundalik kabi vositalardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Metodlar va natijalar

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish, modellash hamda mustaqil ta'lim topshiriqlarini pedagogik jihatdan tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, lingvistik kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan kognitiv va metakognitiv topshiriqlar tizimlashtirildi.

Tadqiqotning metodik natijasi sifatida mustaqil ta'lim topshiriqlarini oddiydan murakkabga, reproduktiv faoliyatdan produktiv faoliyatga va nazariy bilimdan amaliy qo'llashga tomon izchil tashkil etish zarurligi aniqlandi. Masalan, talaba dastlab grammatik qoidani aniqlaydi, keyin uni misollar orqali tahlil qiladi, undan so'ng o'zi yangi misollar yaratadi va yakunda mazkur birlikni kommunikativ kontekstda qo'llaydi.

Bunday tizim talabaning lingvistik bilimlarini faollashtirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, o'z xatolarini aniqlash va o'quv faoliyatini boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ayniqsa, kognitiv strategiyalar bilan metakognitiv strategiyalarning uyg'unligi mustaqil ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O'Malley va Chamot tadqiqotlari ham strategiyalarni o'rgatish orqali talabalarni yanada samarali va mustaqil o'rganuvchilarga aylantirish mumkinligini ko'rsatadi [3].

Shuningdek, zamonaviy til ta'limida talabaning faol subyekt sifatidagi mavqei kuchayib bormoqda. Yevropa Kengashining CEFR Companion Volume hujjatida "action-oriented approach" doirasida o'quvchini "social agent" sifatida ko'rish va maqsadli hamkorlikdagi vazifalardan foydalanish zarurligi ta'kidlanadi [5]. Bu yondashuv kognitiv o'rganish texnologiyasi bilan uyg'unlashib, mustaqil ta'limni real kommunikativ va kasbiy vazifalar bilan bog'lash imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, filolog-talabalarning lingvistik kompetensiyasini takomillashtirishda mustaqil ta'limni kognitiv o'rganish texnologiyasi asosida tashkil etish muhim metodik imkoniyatlarga ega. Mazkur texnologiya talabaning grammatik va leksik bilimlarini kengaytirish bilangina cheklanmay, uning tahliliy fikrlashi, lingvistik hodisalarni taqqoslash va umumlashtirish qobiliyati, o'z-o'zini nazorat qilishi hamda o'quv faoliyatini mustaqil boshqarishini rivojlantiradi. Kognitiv va metakognitiv strategiyalarning tizimli qo'llanilishi mustaqil ta'limni reproduktiv mashqlar majmuasidan faol bilish jarayoniga aylantiradi. Shu sababli filolog-talabalarning lingvistik kompetensiyasini takomillashtirish metodikasida kognitiv o'rganish texnologiyasidan foydalanish zamonaviy oliy ta'limning muhim pedagogik yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi mumkin.





Foydalanilgan adabiyotlar

1. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, MA: The MIT Press.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, 1(1), 1–47. <https://doi.org/10.1093/applin/1.1.1>. (DOI)
3. O'Malley, J. M., & Chamot, A. U. (1990). Learning Strategies in Second Language Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press. ([Google Kitoblar](#))
4. Oxford, R. L. (1990). Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Newbury House. ([Google Kitoblar](#))
5. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe. (RM.coe.int)
6. Celce-Murcia, M., Dörnyei, Z., & Thurrell, S. (1995). Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model with Content Specifications. Issues in Applied Linguistics, 6(2), 5–35. (b9f19ceb-f720-4252-a2be-ccde56c0821f.filesusr.com)
7. Chamot, A. U. (1989). Learning Strategies in Foreign Language Instruction. Foreign Language Annals, 22(3), 235–247. <https://doi.org/10.1111/j.1944-9720.1989.tb03138.x>. ([Online Library](#))